

چالش‌های جرم‌انگاری بین‌المللی بوم‌زدایی (پژوهشی)

محسن قدیر *

شراره ابطحی **

(DOI): 10.22066/cilamag.2025.2016438.2479

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۰۴

چکیده

جهان امروز با بحران فزاینده تخریب محیط‌زیست روبه‌روست. از جنگل‌زدایی گسترده گرفته تا آلودگی آب‌ها و هوا، زیست‌بوم‌ها با سرعتی هشداردهنده در حال نابودی هستند. چارچوب‌های حقوقی و مقررات بین‌المللی موجود در برخورد با این بحران‌ها اغلب ناکارآمد بوده و پاسخگوی چالش‌های پیچیده محیط‌زیستی نیستند. این شکاف عمیق در عدالت محیط‌زیستی، نیازمند تدوین سازوکاری جدید همچون جرم‌انگاری تخریب محیط‌زیست است. پذیرش مسئولیت قانونی و پاسخگویی مجرمان می‌تواند گامی مؤثر به سوی آینده‌ای پایدار باشد. بوم‌زدایی (اکوساید) که به معنای تخریب زیست‌بوم‌ها و محیط‌های طبیعی است، به‌طور مستقیم بر زندگی بشر و سایر موجودات زنده تأثیر می‌گذارد. این پدیده، یکی از مهم‌ترین تهدیدات محیط‌زیستی در عصر کنونی شده است. تخریب محیط‌زیست نه تنها به منابع طبیعی آسیب می‌زند، بلکه منجر به بحران‌های اجتماعی، اقتصادی و حتی انسانی می‌شود. در عرصه بین‌المللی، جرم‌انگاری بوم‌زدایی با چالش‌های متعددی روبه‌روست. محدودیت‌های قانونی و قضایی، چالش‌های سیاسی و اقتصادی و تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی در نگرش نسبت به محیط‌زیست از جمله این موانع هستند. در این پژوهش، این پرسش و فرضیه مطرح است: چه چالش‌ها و موانعی برای جرم‌انگاری بین‌المللی بوم‌زدایی وجود دارد؟ چالش‌های اجرایی، از جمله فقدان چارچوب‌های حقوقی قوی و اختلافات سیاسی بین کشورها، مانع اجرای مؤثر قوانین جرم‌انگاری بوم‌زدایی در سطح جهانی می‌شوند.

mn-ghadir@gmail.com

* استادیار دانشکده حقوق دانشگاه قم، قم، ایران

shararehabetahi@yahoo.com

** نویسنده مسئول، دانش آموخته دکتری حقوق بین‌الملل، دانشگاه قم، قم، ایران

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

واژگان کلیدی

حقوق بین‌الملل کیفری، محیط‌زیست، بوم‌زدایی، جرم‌انگاری بین‌المللی، چالش‌ها و موانع

مقدمه

جرم‌انگاری بوم‌زدایی در سطح بین‌المللی با چالش‌های فراوانی روبه‌روست که درک و مقابله با این چالش‌ها برای موفقیت در تحقق اهداف محیط‌زیستی ضروری است. این چالش‌ها نه تنها دلایل حقوقی و قانونی دارند، بلکه عوامل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی نیز در آن نقش دارند. در این مقاله به بررسی و تحلیل مهم‌ترین چالش‌های پیش روی جرم‌انگاری بوم‌زدایی در سطح بین‌المللی پرداخته می‌شود.

یکی از بزرگ‌ترین چالش‌ها در جرم‌انگاری بوم‌زدایی، فقدان تعریف واحد و روشن از این پدیده در سطح بین‌المللی است. در حالی که بسیاری از معاهدات و کنوانسیون‌ها بر اهمیت حفاظت از محیط‌زیست تأکید دارند، بوم‌زدایی هنوز به‌عنوان جرم خاص در بسیاری از این اسناد به‌طور دقیق تعریف نشده است. این ابهام در تعریف، باعث دشواری در شناسایی و ارزیابی اقدامات مخرب محیط‌زیستی و در نتیجه، عدم امکان اعمال مجازات‌های مؤثر می‌شود.

کشورها معمولاً نگرانی‌های زیادی نسبت به مداخله بین‌المللی در امور داخلی خود دارند و این موضوع می‌تواند مانع از تصویب و اجرای مقررات بین‌المللی برای جرم‌انگاری بوم‌زدایی شود. ممکن است برخی از کشورها منافع اقتصادی یا سیاسی خاصی در تخریب منابع طبیعی داشته باشند و از این رو تمایلی به پذیرش قوانین و مقررات سختگیرانه برای جرم‌انگاری بوم‌زدایی نداشته باشند. علاوه بر این، حاکمیت ملی یکی از اصول کلیدی در روابط بین‌الملل است که ممکن است موجب تعارض با نیاز به نظارت و اجرای جهانی این مقررات شود.

حتی زمانی که مقررات بین‌المللی برای جرم‌انگاری بوم‌زدایی تصویب می‌شوند، یکی از چالش‌های مهم در اجرای این قوانین، کمبود منابع و ظرفیت‌های اجرایی است. بسیاری از کشورهای در حال توسعه، فاقد امکانات و منابع لازم برای نظارت و اجرای این مقررات به‌طور مؤثر هستند. ممکن است این کشورها با مشکلاتی نظیر کمبود نیروی انسانی متخصص، تجهیزات نظارتی و بودجه کافی برای انجام تحقیقات و تعقیب قضائی مواجه باشند.

در سطح جهانی، بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه از منافع اقتصادی حاصل از استخراج منابع طبیعی، کشاورزی صنعتی و دیگر فعالیت‌های اقتصادی زیان‌آور برای محیط‌زیست بهره‌مند هستند. این منافع اقتصادی می‌تواند انگیزه‌ای برای مخالفت با مقررات سختگیرانه در زمینه حفاظت از محیط‌زیست و جرم‌انگاری بوم‌زدایی ایجاد کند. همچنین فشارهای سیاسی از

سوی صنایع بزرگ، مانند صنایع نفت و گاز یا صنایع کشاورزی می‌تواند روند تصویب و اجرای قوانین محیط‌زیستی را مختل کند.

در بسیاری از کشورها، نگرش‌ها و باورهای فرهنگی نسبت به محیط‌زیست و منابع طبیعی متفاوت است. ممکن است در برخی جوامع، نگرش‌های سنتی و ناآگاهی عمومی نسبت به مسائل محیط‌زیستی مانع از تصویب و اجرای قوانین و مقررات مرتبط با بوم‌زدایی شود. به‌عنوان مثال، ممکن است برخی جوامع به استفاده بی‌رویه از منابع طبیعی به‌عنوان بخشی از فرهنگ و شیوه زندگی خود نگاه کنند و این امر می‌تواند چالشی برای پذیرش مقررات بین‌المللی در خصوص بوم‌زدایی ایجاد کند.

عدم هماهنگی و همکاری بین نهادهای بین‌المللی و دولتی نیز یکی دیگر از چالش‌های اصلی در جرم‌انگاری بوم‌زدایی است. ممکن است نهادهای مختلف بین‌المللی، از جمله سازمان ملل متحد، اتحادیه اروپا، بانک جهانی و سازمان‌های غیردولتی در تلاش برای مقابله با بوم‌زدایی، دارای اهداف و خط‌مشی‌ها و راهبردهای متفاوتی باشند. این عدم هماهنگی می‌تواند به ایجاد تعارضات، کاهش اثربخشی تلاش‌ها و کندی در اجرای تصمیمات منجر شود.

بوم‌زدایی، به‌ویژه در ابعاد وسیع و پیچیده‌اش می‌تواند اثرات بلندمدت و نامشخصی بر محیط‌زیست، اقتصاد و جوامع بشری داشته باشد. شواهد و داده‌های علمی برای ارزیابی کامل و دقیق این اثرات، هنوز به‌طور کامل در دسترس نیست. این مسئله می‌تواند در تشخیص اینکه آیا عمل خاص به‌طور مستقیم باعث بوم‌زدایی شده است یا خیر، تردید ایجاد کند. علاوه بر این، پیچیدگی‌های علمی و فنی برای اندازه‌گیری میزان دقیق بوم‌زدایی در برخی مناطق، به‌ویژه در زیست‌بوم‌های پیچیده، چالشی دیگر برای جرم‌انگاری این پدیده ایجاد می‌کند.

برطرف کردن این چالش‌ها نیازمند همکاری و تعامل میان کشورها، نهادهای بین‌المللی و جامعه مدنی است. ضمن اینکه تدوین تعریف روشن و جامع از بوم‌زدایی، تقویت ظرفیت‌های اجرایی و ارتقای آگاهی عمومی می‌تواند به تسهیل فرآیند جرم‌انگاری این پدیده کمک کند.

در این پژوهش این پرسش مطرح است که چه چالش‌ها و موانعی برای جرم‌انگاری بین‌المللی بوم‌زدایی وجود دارد. فرضیه پژوهش نیز بر این نظر مبتنی است که چالش‌های اجرایی، از جمله فقدان چارچوب‌های حقوقی قوی و اختلافات سیاسی بین کشورها، مانع اجرای مؤثر قوانین و مقررات جرم‌انگاری بوم‌زدایی در سطح جهانی می‌شوند.

۱. چالش‌های حقوقی جرم‌انگاری بین‌المللی بوم‌زدایی

با وجود برخی معاهدات بین‌المللی که به موضوع حفاظت از محیط‌زیست می‌پردازند، بسیاری از

کشورها در پیاده‌سازی این مقررات در داخل مرزهای خود با مشکلات جدی مواجه هستند. برخی از این مشکلات شامل ضعف در تشخیص و تعریف دقیق بوم‌زدایی به‌عنوان جرم، عدم هماهنگی میان نهادهای بین‌المللی و دولتی و دشواری در اجرای مؤثر قوانین و مقررات است. بوم‌زدایی یکی از چالش‌های نوظهور حقوقی در عرصه بین‌المللی است که به‌طور فزاینده‌ای در کانون توجه حقوق‌دانان، فعالان محیط‌زیست و سیاستمداران قرار گرفته است. این مفهوم به معنای تخریب گسترده و نظام‌مند محیط‌زیست است که پیامدهای جبران‌ناپذیری برای زیست‌بوم‌های طبیعی و زندگی موجودات زنده به همراه دارد. در عین حال، تلاش‌ها برای جرم‌انگاری بوم‌زدایی با موانع و پیچیدگی‌های حقوقی متعددی روبه‌روست که از جنبه‌های مختلف قابل بررسی است.

تعریف حقوقی دقیق بوم‌زدایی، یکی از چالش‌های بنیادین در مسیر جرم‌انگاری این پدیده است. هرچند سازمان‌ها و فعالان محیط‌زیست تلاش کرده‌اند تعاریفی ارائه کنند، تنوع دیدگاه‌ها و اختلاف‌نظرها در مورد معیارهای تعیین‌کننده این جرم، همچنان پابرجاست. آیا هر گونه تخریب محیط‌زیست، بوم‌زدایی محسوب می‌شود یا تنها اقدامات عمدی و با مقیاس وسیع باید مشمول این تعریف قرار گیرند؟ این سؤالات به‌ویژه در تدوین اسناد بین‌المللی و قوانین داخلی اهمیت دارند.

یکی دیگر از موانع حقوقی، نگرانی دولت‌ها دربارهٔ مداخله در امور داخلی‌شان است. جرم‌انگاری بوم‌زدایی می‌تواند به نحوی تلقی شود که حاکمیت ملی را محدود کند، به‌ویژه در کشورهایی که منابع طبیعی سهم قابل‌توجهی در اقتصاد ملی دارند. این تعارض میان حفظ محیط‌زیست و توسعه اقتصادی به‌طور مکرر در مذاکرات بین‌المللی بروز کرده است.

جرم‌انگاری بوم‌زدایی مستلزم تعیین شواهد علمی قوی و شفاف است. این شواهد باید به‌طور دقیق نشان دهند که تخریب محیط‌زیستی با قصد و آگاهی صورت گرفته و پیامدهای آن جبران‌ناپذیر است. پیچیدگی‌های فنی و علمی، فرآیند اثبات این جرم را دشوار می‌کند و نیازمند همکاری میان حقوق‌دانان، دانشمندان و کارشناسان محیط‌زیست است.

تنوع نظام‌های حقوقی در کشورهای مختلف نیز از دیگر موانع مهم است. ممکن است برخی از نظام‌های حقوقی مانند کامن‌لا^۱ رویکرد متفاوتی نسبت به مفهوم بوم‌زدایی و جرم‌انگاری آن داشته باشند، در حالی که ممکن است نظام‌های حقوقی مبتنی بر حقوق مدون^۲ برداشت‌های دیگری ارائه دهند. این تفاوت‌ها می‌تواند به چالش‌های اجرایی در سطح بین‌المللی منجر شود. در حال حاضر، هیچ معاهده یا سازوکار الزام‌آور بین‌المللی برای مقابله با بوم‌زدایی وجود ندارد.

1. Common Law
2. Civil Law

هرچند برخی اسناد، نظیر ماده ۸ اساسنامه رم دیوان بین‌المللی کیفری^۳ به این موضوع پرداخته‌اند، هنوز گام‌های کافی برای شناسایی بوم‌زدایی به‌عنوان جرم بین‌المللی برداشته نشده است. در بسیاری از کشورهای در حال توسعه و به‌ویژه کشورهای افریقایی، نگرانی‌هایی وجود دارد که ممکن است تعقیب قانونی مقامات دولتی در قبال تخریب محیط‌زیست به ابزاری برای دخالت‌های استعماری نو تبدیل شود؛ به‌ویژه اینکه دیوان کیفری بین‌المللی اغلب از اتهامات استعماری در قبال کشورهای افریقایی انتقاد کرده و ممکن است برخی کشورهای این قاره احساس کنند که این تعقیب‌ها بیشتر به نفع کشورهای قدرتمند جهانی و ضد منافع آن‌هاست. در این راستا، برخی کشورهای افریقایی حتی در گذشته تهدید به خروج از دیوان مذکور کرده‌اند. در نتیجه، برای تصویب چنین اصلاحاتی در سطح بین‌المللی لازم است از نگرانی‌های کشورهای مختلف در قبال اعمال سیاست‌های ناعادلانه و گاهی اتهامات سیاسی اجتناب شود.^۴

معمولاً این طور بوده است که مجازات‌های جرایم بین‌المللی بر کشورهای پسااستعماری و مردم آن‌ها تحمیل می‌شود، در حالی که دولت‌های غربی و شرکت‌های بزرگ از تعقیب قانونی مصون مانده‌اند، دیوان کیفری بین‌المللی که با حمایت جهانی پایه‌گذاری شده بود، در تلاش برای ترویج صلح و امنیت، در مسیر خود دچار تزلزل شده است. این دیوان، اکنون به جای تمرکز بر اهداف عدالت جهانی، به دنبال دستیابی به منافع نئولیبرالی از همان اکوسیستم (زیست‌بوم)‌هایی است که کره زمین مجبور به تحمل پیامدهای آن‌ها است. برای بازگرداندن دیوان به اصول اولیه خود، ضروری است که توجه دادستان دیوان به جرایمی که تخریب محیط‌زیست بیوفیزیکی جهانی را تهدید می‌کند، معطوف و جلب شود.

3. International Criminal Court (ICC)

Article 8 of the Rome Statute does not specifically address environmental destruction as a standalone provision. However, crimes against the environment may fall under war crimes or crimes against humanity depending on the context, and this can be interpreted in the broader framework of the International Criminal Court's (ICC) jurisdiction.

For a direct reference to environmental damage in the context of crimes, Article 8 mentions crimes committed during armed conflict, such as:

Article 8(2)(b)(iv): This covers acts like attacking civilian objects or causing long-term damage to the natural environment during armed conflicts.

It is important to note that environmental destruction in armed conflicts is often prosecuted under war crimes provisions, specifically relating to the protection of the environment during hostilities.

If you're looking for detailed application or interpretations, environmental damage is considered under various clauses related to war crimes, specifically those involving the destruction of civilian property and the environment during war.

4. Africa and the ICC | Coalition for the International Criminal Court. Retrieved from: https://www.coalitionfortheicc.org/; The International Criminal Court and Perceptions of Sovereignty, Neo-Colonialism and Pan-Africanism. Academia.edu. Retrieved from: https://www.academia.edu/; The International Criminal Court: The Long Arm of Neocolonialism? International Affairs Review. Retrieved from: https://www.iar-gwu.org/;

International Criminal Law and the Legacy of Colonialism: An African Perspective. Retrieved from: https://edoc.hu-berlin.de/.

تخریب محیط‌زیست، تهدیدی جدی برای آینده بشریت است و به‌عنوان بوم‌زدایی تعریف می‌شود. در زمان جنگ، ممکن است اقداماتی که موجب بوم‌زدایی می‌شوند، طبق مقررات بین‌المللی موجود قابل مجازات باشند اما در زمان صلح، در حال حاضر چارچوب قانونی وجود ندارد که بوم‌زدایی را غیرقانونی کند. تلاش‌ها برای جرم‌انگاری بوم‌زدایی به‌عنوان جنایت بین‌المللی جدید، تحت اساسنامه رم شکست خورده است و تا کنون هیچ تعریف الزام‌آور قانونی از بوم‌زدایی تحت مقررات بین‌المللی وجود ندارد. تعاریف جدیدی پیشنهاد شده‌اند و آستانه‌های مورد نیاز برای پیگرد قانونی به‌عنوان بوم‌زدایی اصلاح شده‌اند، اما این پیشنهادها به چالش‌های سیاسی واقعی (حاکمیت ملی و مقررات بین‌المللی، تضاد منافع سیاسی) برای وارد نمودن این تعاریف به قانون و همچنین چالش‌هایی در اثبات بوم‌زدایی نمی‌پردازند. برای درک کامل اینکه بوم‌زدایی چیست و چگونه ممکن است مورد تعقیب قانونی قرار گیرد، باید به جنبه‌های تعریفی و اثباتی پرداخت. تأثیر سیاست‌های قدرت‌های بزرگ و ارتباط پیچیده اقتصادهای جهانی موجب می‌شود که اقداماتی که در غیر این صورت می‌توانند به‌عنوان بوم‌زدایی شناخته شوند، در سطح بین‌المللی قابل تعقیب قانونی نباشند. تلاش‌ها برای تعریف بوم‌زدایی به‌عنوان یک جنایت بین‌المللی جدید، به اندازه کافی به ابزارهایی که برای اثبات آن لازم است، نمی‌پردازد.^۵ رویکرد بهتر این است که بررسی کنیم چگونه بوم‌زدایی می‌تواند در چارچوب قوانین ملی موجود، مورد تعقیب قانونی قرار گیرد، زیرا این روش، بسیاری از مشکلات مربوط به تعریف و اثبات در سطح بین‌المللی را حل می‌کند. در حقیقت، بوم‌زدایی می‌تواند تحت قوانین ملی، مورد تعقیب قرار گیرد چرا که پیگیری‌های قانونی در سطح بین‌المللی تاکنون ناکام مانده است.^{۶،۷}

5. Martin Crook, Damien Short, and Nigel South, "Ecocide, Genocide, Capitalism and Colonialism: Consequences for Indigenous Peoples and Glocal Ecosystems Environments," *Theoretical Criminology*, 22, 3 (2018): 298-317.

6. Rachel Killean and Elizabeth Newton, "From Ecocide to Ecocentrism: Conceptualising Environmental Victimhood at the International Criminal Court", *International Review of Victimology*, 31(2)(2024):1-27.; E. Bosio, "The Environmental Protection Under the International Criminal Law: The New Crime of Ecocide," *Master's Degree Programme in Comparative International Relations Global Studies, Università Ca' Foscari in Italy (2022/2023)*:1-94.; D. Palarczyk, "Ecocide Before the International Criminal Court: Simplicity Is Better Than an Elaborate Embellishment," *Criminal Law Forum*, Springer Nature, Volume 34 (2023):147-207.; Martin Crook, Damien Short, and Nigel South, "Ecocide, Genocide, Capitalism and Colonialism: Consequences for Indigenous Peoples and Glocal Ecosystems Environments," *Theoretical Criminology*, 22, 3 (2018): 298-317.

7. Rachel Killean and Elizabeth Newton, "From ecocide to ecocentrism: Conceptualising environmental victimhood at the International Criminal Court". *International Review of Victimology* Volume 31, Issue 2(2024): 238-264. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/02697580241269426>; D. Palarczyk, "Ecocide Before the International Criminal Court: Simplicity Is Better Than an Elaborate Embellishment," *Criminal Law Forum*, Springer Nature, Volume 34 (2023):147-207. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10609-023-09453-z.pdf>; E. Bosio, "The Environmental Protection Under the International Criminal Law: The New Crime of Ecocide," *Master's Degree Programme in Comparative International Relations Global Studies, Università Ca' Foscari in Italy (2022/2023)*:1-94. <http://dspace.unive.it/bitstream/handle/10579/24129/888214-1274572.pdf?sequence=2>

دیوان کیفری بین‌المللی در حال حاضر صلاحیت رسیدگی به چهار جنایت را دارد: نسل‌زدایی، دیوان کیفری بین‌المللی در حال حاضر صلاحیت رسیدگی به چهار جنایت اصلی را دارد: نسل‌زدایی، جنایات علیه بشریت، جنایات جنگی و جنایت تجاوز. به رسمیت شناختن بوم‌زدایی به‌عنوان جرمی در زمان صلح، امکان استفاده مؤثر از مجموعه‌ای از اصول حقوقی را در چارچوب حقوق کیفری بین‌المللی فراهم می‌آورد که می‌تواند ایمنی کره زمین را تضمین کند. دیوان کیفری بین‌المللی به‌عنوان ابزاری برای تأمین پاسخگویی در قبال شدیدترین جرایم بین‌المللی و مواجهه با نگرانی‌های جهانی ایجاد شده است که در نظم جهانی غیرقابل تحمل هستند.^۸

در سال ۲۰۱۶ دفتر دادستانی دیوان بین‌المللی کیفری اعلام کرد که به جرایمی که باعث تصرف زمین و آسیب‌های محیط‌زیستی می‌شود، رسیدگی خواهد کرد. همان‌طور که «برنامه سیاست در مورد انتخاب پرونده و اولویت‌بندی» مشخص می‌کند، این دفتر، تعقیب قانونی «جرایمی که منجر به تخریب محیط‌زیست یا بهره‌برداری غیرقانونی از منابع طبیعی می‌شود» را بررسی خواهد کرد. برخی از کشورهای عضو، فعالانه به دنبال گسترش دامنه مصادیق تخریب محیط زیست در اساسنامه رم هستند. در سپتامبر ۲۰۱۷ دولت‌های وانواتو و مالدیو به همراه ائتلافی از کشورهای جزیره‌ای کوچک، از دیوان کیفری بین‌المللی تقاضا کردند تا پیامدهای تغییرات آب و هوایی و تخریب محیط‌زیست را بررسی کند. اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی (اساسنامه رم) سندی پیچیده است و هیچ تضمینی وجود ندارد که به درخواست‌های اصلاحات توجه شود. تلاش‌ها برای اصلاح جرایم تعریف‌شده در اساسنامه رم، پیش‌تر با شکست مواجه شده بود.^۹ اگر اصلاحات در نظر گرفته می‌شد، لابی نمایندگان دولت‌ها باید با حمایت جامعه مدنی همراه می‌شد. اتحادیه بین‌المللی حفاظت از طبیعت و منابع طبیعی^{۱۰} معتقد است که «بقای بشر به حفظ سیستم‌های حمایت از حیات در اقیانوس‌ها و زمین بستگی دارد». مرکز تاب‌آوری استکهلم، نه عامل را برای پایداری حیات در سیاره زمین شناسایی کرده است که چهار مورد از آن‌ها آن‌قدر حیاتی هستند که بدون نتایج فاجعه‌بار نمی‌توان بر آنها فائق شد. از نه عامل، چهار مورد قبلاً تضعیف شده‌اند: تغییرات آب و هوایی، تغییر شرایط زمین، ازدست‌دادن یکپارچگی زیست‌کره (بیوسفر)^{۱۱} و تغییر چرخه‌های بیوژئوشیمیایی.^{۱۲} اقدامات پیشگیرانه و بازدارنده در برابر نقض این عوامل باید شامل تعیین

8. Martin Crook, Damien Short, and Nigel South "Ecocide, Genocide, Capitalism and Colonialism: Consequences for Indigenous Peoples and Global Ecosystems Environments," *Theoretical Criminology*, Vol. 22(3) (2018): 298–317. <https://core.ac.uk/download/161257070.pdf>

9. <https://www.icj-cij.org/node/204376>

10. The International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN)

11. Biosphere

12. در علوم جغرافی و زمینی، چرخه بیوژئوشیمی آن است که مولکول‌ها یا یک عنصر شیمیایی از طریق جانداران (زیست‌کره) و غیرجانداران (لیتوسفر، جو زمین و آب‌کره) مسیری را طی می‌کنند. چرخه، مجموعه‌ای از تغییرات است که به نقطه شروع بازگردد و تکرار شود.

جرایم بوم‌زدایی باشد.^{۱۳}

در اوت ۲۰۲۱، دولت‌های مالدیو و وانواتو به همراه محققان حقوقی از دیوان کیفری بین‌المللی خواستند تا افزودن «بوم‌زدایی» را به فهرست جرایمی که دیوان تحت تعقیب قرار می‌دهد، بررسی کند. بنیاد بوم‌زدایی را متوقف کنید،^{۱۴} از طرح پیشنهاد این توسعه استقبال کرد و اظهار داشت: «بوم‌زدایی به نسل‌زدایی، جنایات جنگی، جنایات علیه بشریت و جنایت تجاوز به‌عنوان بخشی از مجموعه مقررات بین‌المللی خواهد پیوست. «بوم‌زدایی به تخریب دسته‌جمعی یک زیست‌بوم اشاره دارد. بحث‌های مداومی در مورد چالش‌های حقوقی و سیاسی در تعریف بوم‌زدایی وجود دارد زیرا هیچ‌الگوی مشخصی در مورد اینکه چه اقداماتی به‌عنوان بوم‌زدایی شناخته می‌شوند و چه مجازات‌هایی علیه کسانی که در آن مقصر شناخته می‌شوند، اعمال خواهد شد، وجود ندارد.^{۱۵}

تعاریف بوم‌زدایی و همچنین صلاحیت قضایی مربوط به آن، نیازمند روشنگری بیشتری است. متهم کردن سران کشورها و دولت‌ها به‌خاطر ارتکاب بوم‌زدایی، ممکن است که راه را برای دیوان کیفری بین‌المللی هموار کند، در حالی که دیوان معمولاً با اتهامات استعماری نو در قبال آفریقا روبه‌روست. ممکن است برخی از کشورهای آفریقایی به فکر خروج از این دیوان باشند، همان‌طور که در گذشته نیز، تهدید به خروج کرده‌اند. از سوی دیگر، چالش‌هایی در تعریف الگوها و آستانه‌های بوم‌زدایی نیز وجود دارد و به‌طور خاص، تعیین معیارهای دقیق برای شناسایی و تعقیب چنین جنایاتی همچنان با دشواری‌های حقوقی و سیاسی مواجه می‌شود.^{۱۶}

13. Matthew Gillett, *Prosecuting Environmental Harm before the International Criminal Court*. of *Studies on International Courts and Tribunals* (Cambridge: Cambridge University Press, 2022), 53-81.

https://repository.essex.ac.uk/33821/1/9781316512692_C2_Gillett.pdf

Adam Branch and Liana Minkova, "Ecocide, the Anthropocene, and the International Criminal Court," *Ethics & International Affairs* 37, no. 1 (2023): 51-79.

<https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/1E3BFF72636338093398729B65B62CE2/S0892679423000059a.pdf/ecocide-the-anthropocene-and-the-international-criminal-court.pdf>

Nema Milaninia, and Jelena Aparac. "Climate Change Litigation before the International Criminal Court: Prospects in Theory and Practice." *Climate Change Litigation: Global Perspectives*. Brill, Leiden, chapter 21 (2021): 481-506. <https://brill.com/downloadpdf/display/book/edcoll/9789004447615/BP000023.pdf>

14. Stop Ecocide Foundation

15. Rachel Killean and Elizabeth Newton, "From ecocide to ecocentrism: Conceptualising environmental victimhood at the International Criminal Court." *International Review of Victimology*, Volume 31, Issue 2 (2025): 238-264. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/02697580241269426>

Schneider, M. "... Need for an international crime of ecocide and what are the comparative strengths and weaknesses of using ecocide in the context of the ICC to establish legal ...." arno.uvt.nl. BA Liberal Arts and Sciences, Tilburg University, (2018-2021): 3-89. <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=156313> aniel Bertram, "Towards an International Crime of Ecocide," *Torkel Opsahl Academic EPublisher (TOAEP), Policy Brief Series No. 157* (2024): 1-4.

16. Adam Branch and Liana Minkova, "Ecocide, the Anthropocene, and the International Criminal Court," *Ethics & International Affairs* 37, no. 1 (2023): 51-79.

Liana Georgieva Minkova. "The fifth international crime: Reflections on the definition of "Ecocide"." *Journal of Genocide Research*, 25:1 (2023): 62-83.

وفاق و اتحاد بین‌المللی کشورها را قادر می‌سازد تا با همکاری یکدیگر، تخریب محیط‌زیست را متوقف کنند و امکان تدوین مقررات و قوانین جامع و منسجم برای حفاظت از محیط‌زیست فراهم شود. در این بخش، چالش‌های موجود در این زمینه بررسی می‌شود.

۱-۱. اختلاف بر سر مفهوم و تعریف بوم‌زدایی

ایده جرم‌انگاری بوم‌زدایی در سال‌های اخیر به‌شدت مورد توجه قرار گرفته است. با افزایش نگرانی‌های محیط‌زیستی، افراد و دولت‌ها به دنبال تعریف روشن‌تر و دقیق‌تری از این مفهوم هستند. تخریب محیط‌زیست که ناشی از فعالیت‌های روزمره انسانی است، ضرورت ایجاد چارچوبی شفاف را بیش از پیش نمایان می‌سازد. اما دقیقاً چه چیزی باید به‌عنوان بوم‌زدایی تعریف شود؟ بوم‌زدایی هنوز در نظام‌های حقوقی بین‌المللی تعریف نشده است. کشورها و سازمان‌های مختلف، این اصطلاح را به روش‌های گوناگون تفسیر می‌کنند که منجر به سردرگمی در اجرای قوانین و سیاست‌های محیط‌زیستی شده است. بدون تعریف حقوقی شفاف، تلاش‌ها برای مسئولیت‌پذیری متخلفان محیط‌زیستی با شکست مواجه می‌شود.

بوم‌زدایی به معنای ایراد آسیب عمدی یا غیرعمدی به محیط‌زیست در ابعاد گسترده، مانند تخریب جنگل‌ها، آلودگی اقیانوس‌ها یا انتشار بی‌رویه گازهای گلخانه‌ای است.^{۱۷} این جرم بر پایه اصول اخلاقی زمین^{۱۸} استوار است. آنچه باعث می‌شود که جرم‌انگاری بوم‌زدایی ضرورت پیدا کند، ناکارآمدی قوانین داخلی در جلوگیری از تخریب محیط‌زیست، گسترش مشکلات محیط‌زیستی که مرزهای ملی را درنوردیده و تأثیرات جهانی دارند، نیاز به رویکرد قانونی جهانی برای پیشگیری، مجازات و جبران خسارات محیط‌زیستی است.

ایده جرم‌انگاری بوم‌زدایی برای اولین بار در دهه ۱۹۷۰ مطرح شد. پیشنهاد رسمی برای افزودن بوم‌زدایی به اساسنامه رم نیز در سال‌های اخیر نضج گرفت. گروه‌هایی مانند بنیاد بوم‌زدایی را متوقف کنید، پیشنهادهایی در تعریف بوم‌زدایی به دیوان کیفری بین‌المللی ارائه دادند. از جمله پیشنهادها، افزودن بوم‌زدایی به‌عنوان جرم پنجم در اساسنامه رم است که در حال حاضر شامل جنایات نسل‌زدایی، جنایات جنگی، جنایات علیه بشریت و تجاوز است.

Francisca Valencia Arias and Ann-Kathrin Reinefeld, "50 Years of the Proposed Crime of Ecocide: Challenges Regarding its Definition and Possible Answers," *International Criminal Law Review* (2024): 1-154.

17. Johnson, D.L., S.H. Ambrose, T.J. Bassett, M.L. Bowen, D.E. Crummey, J.S. Isaacson, D.N. Johnson, P. Lamb, M. Saul, and A.E. Winter-Nelson. 1997. Meanings of environmental terms. *Journal of Environmental Quality* 26: 581-589.

18. Earth Jurisprudence

طبق تعریف قانونی پیشنهادی، جرم بوم‌زدایی «اقدامی است که به‌طور عمدی یا غیرعمدی باعث تخریب گسترده، شدید و بلندمدت محیط‌زیست طبیعی شود و بقای انسان یا طبیعت را به خطر بیندازد».^{۱۹}

عناصر جرم بوم‌زدایی شامل: ۱- عنصر مادی: اقداماتی مانند تخریب جنگل‌ها، نشت مواد سمی یا استخراج غیرقانونی منابع، ۲- عنصر روانی: قصد^{۲۰} در ارتکاب تخریب یا آگاهی از پیامدهای آن، ۳- نتیجه: تأثیر گسترده و جبران‌ناپذیر بر محیط‌زیست است.^{۲۱}

در نخستین تعریف نسل‌زدایی که *رافائل لمکین*^{۲۲} ارائه کرد، نابودسازی انسان‌ها با وسایلی غیر از نابودی فیزیکی مستقیم، از جمله تخریب محیط‌زیست، به‌طور اساسی مورد توجه قرار گرفت. بوم‌زدایی اغلب منجر به آسیب و تخریب فرهنگی می‌شود و تخریب مستقیم سرزمین‌ها می‌تواند منجر به نسل‌زدایی فرهنگی شود. به‌عنوان مثال، تخریب سرزمین مردم بومی می‌تواند فرهنگ، هویت و شیوه زندگی آن‌ها را به‌شدت تضعیف کند. دومین عنصر مدنظر لمکین، دشمنی با علم و هنر یا تخریب فرهنگ^{۲۳} بود که او آن را به‌عنوان شیوه اصلی تخریب گروهی تلقی می‌کرد.^{۲۴} استدلال اصلی لمکین این بود که فرهنگ، جوامع انسانی را یکپارچه می‌کند و در نتیجه پیش‌شرط لازم برای تحقق نیازهای مادی فردی است.^{۲۵}

بوم‌زدایی در دهه‌های ۱۹۷۰، ۸۰ و ۹۰ توسط کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل متحد^{۲۶} به‌عنوان یک جرم بین‌المللی در مجموعه جرایم علیه صلح و امنیت بشر^{۲۷} و توسط کمیسیون فرعی منع تبعیض و حمایت از اقلیت‌ها در چارچوب کنوانسیون نسل‌زدایی مورد بررسی قرار گرفت.^{۲۸} ماده ۲۶ مجموعه جرایم علیه صلح و امنیت بشری به ایجاد خسارت گسترده، بلندمدت و شدید به محیط‌زیست طبیعی اشاره دارد. این ماده منطبق بر ماده ۱۹ پیش‌نویس مواد مربوط است و به

19. Statement to the 20th Assembly of States Parties to the Rome Statute of the International Criminal Court December 202. https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/ASP20/ASP20.GD.StopEcocide.07.12.pdf

20. Mens Rea

21. First published in November (2009) by the United Nations Environment Programme (c) 2009, United Nations Environment Programme, (UNEP), 29-30.

22. Lemkin

23. Vandalism

24. Anja Gauger, Rabatel-Fernel, Mai Pouye, Kulbicki, Louise, Short, Damien, and Higgins, Polly. "The Ecocide project: Ecocide is the missing 5th Crime against Peace" *Human Rights Consortium* (2013): 5-12. https://sas.space.sas.ac.uk/4830/1/Ecocide_research_report_19_July_13.pdf.

25. Damien Short, Cultural Genocide and Indigenous Peoples: A Sociological Approach. *The International Journal of Human Rights*, 14(6) (2010): 833-848.

26. International Law Commission

27. Rome Statute of the International Criminal Court 17 July 1998 (last amended 2010).

28. 1948 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, see <http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2078/volume-78-I-1021-English.pdf> last accessed 16/07/12

مسئولیت دولت در ممنوعیت «آسیب عمدی و شدید به محیط‌زیست» اشاره دارد.^{۲۹} بین سال‌های ۱۹۸۴ و ۱۹۸۶ بررسی شد که آیا «اعمالی که باعث آسیب شدید به محیط‌زیست می‌شود» باید در طرح مطالعاتی کمیسیون حقوق بین‌الملل گنجانده شود یا خیر.^{۳۰} بنابراین برخی از اعضا در سال ۱۹۸۶ بحث کردند که آیا بوم‌زدایی جرم عمدی است یا نه. در نهایت، برای اهداف این آیین‌نامه، پیش‌نویس‌های قبلی حذف و ماده ۲۶ به «آسیب عمدی و شدید به محیط‌زیست» تقلیل یافت.^{۳۱} پس از اضافه‌شدن عنصر قصد، دولت‌های استرالیا، بلژیک، اتریش و اروگوئه به دلیل این واقعیت که بوم‌زدایی در زمان صلح، اغلب جرم غیرعمدی است، به انتقاد از طرح پرداختند زیرا بوم‌زدایی در اثر دستاوردهای صنعتی و فعالیت‌های دیگر رخ می‌دهد. با این حال، کمیسیون حقوق بین‌الملل در نهایت تصمیم به حذف ماده ۲۶ گرفت.^{۳۲}

بوم‌زدایی در دهه‌های ۱۹۷۰، ۸۰ و ۹۰ توسط کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل متحد^{۳۳} به‌عنوان جرم بین‌المللی در مجموعه جرایم علیه صلح و امنیت بشر^{۳۴} و توسط کمیسیون فرعی منع تبعیض و حمایت از اقلیت‌ها در چارچوب کنوانسیون نسل‌زدایی بررسی شد.^{۳۵} پرسش‌هایی در رابطه با جرم‌انگاری بوم‌زدایی مطرح می‌شود، از جمله اینکه آیا بوم‌زدایی در زمان صلح و جنگ باید جرم تلقی شود؟ آیا قصد مجرم برای ارتکاب جرم، مهم است یا عواقب تخریب گسترده زیست‌بوم‌ها آن قدر شدید است که بوم‌زدایی را باید بدون توجه به قصد مجرم، جرمی با مسئولیت مطلق تلقی کرد؟

طبق گزارش‌ها و تفسیرها، برخی دولت‌ها در مورد مزایای جرم‌انگاری آسیب محیط‌زیستی متقاعد نشده بودند یا تردید داشتند. تحقیقات پیرامون بوم‌زدایی نشان داد که حذف ماده ۲۶ از پیش‌نویس قانون جرایم علیه صلح و امنیت بشری، ناشی از مخالفت چند دولت با آن بود. اساسنامه رم که مؤسس دیوان کیفری بین‌المللی است، چارچوبی برای اجرای هنجارهای اولیه حقوق بین‌الملل بشردوستانه فراهم می‌کند و حاوی مقرراتی است که به‌طور صریح از محیط‌زیست در

29. Draft code of crimes against the peace and security of mankind (Part II)- including the draft statute for an international criminal court, Extract from the Yearbook of the International Law Commission:- 1996 Document:- ,vol. II(1).

30. Yearbook of the International Law Commission, (1986) Yearbook of the ILC, 1986, Vol. II, Pt. 2, p. 46, para. 96.

31. A/CN.4/377 and Corr.1, para. 46, p. 95.

32. A/CN.4/466. Thirteenth report on the Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of mankind, by Mr. Doudou Thiam, Special Rapporteur, Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind (Part II) – including the draft statute for an international criminal court Extract from the Yearbook of the International Law Commission: 1995, vol. II(1) p. 35, para. 8.

33. International Law Commission (ILC)

34. Rome Statute of the International Criminal Court 17 July 1998 (last amended 2010).

35. 1948 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, see <http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2078/volume-78-I-1021-English.pdf> last accessed 16/07/12.

مخاصمات مسلحانه حفاظت می‌کند؛ به این معنا که اساسنامه نه تنها به خودی خود از محیط‌زیست حفاظت می‌کند، بلکه ایجاد آسیب محیط‌زیستی را که به عنوان علت اصلی نقض فاحش حقوق بین‌الملل بشردوستانه تلقی می‌شود، جرم می‌پندارد.

در واقع، تخریب محیط‌زیست، تحت دسته‌های مختلف جنایات مندرج در اساسنامه رم، از جمله جنایات جنگی، جنایات علیه بشریت و نسل‌زدایی قابل تعقیب قانونی است. طبق ماده ۸ اساسنامه رم، دیوان کیفری بین‌المللی، صلاحیت رسیدگی به جنایات جنگی، از جمله نقض شدید کنوانسیون‌های ژنو ۱۹۴۹ و پروتکل‌های ۱۹۷۷ آن را دارد. هیئت متشکل از کارشناسان مستقل در ژوئن ۲۰۲۱، پیش‌نویسی برای جرم‌انگاری بوم‌زدایی و پیشنهاد گنجاندن آن در اساسنامه رم دیوان کیفری بین‌المللی ارائه کردند و آن را در کنار سایر جرایم مهم مانند نسل‌زدایی، جنایات علیه بشریت، جنایات جنگی و تجاوز قرار دادند. این اقدام، گامی اساسی در این راستا بود.

ماده ۸(ب)(۲)(ب)(۴) صراحتاً آسیب‌رساندن به محیط‌زیست طبیعی را ممنوع و مقرر می‌کند: «راه‌اندازی عمدی حمله با علم به اینکه چنین حمله‌ای منجر به خسارات جانی یا جراحی به غیرنظامیان خواهد شد»، یا آسیب به اشیاء غیرنظامی یا آسیب گسترده، درازمدت و شدید به محیط‌زیست طبیعی که به‌وضوح در رابطه با مزیت نظامی، مشخص و مستقیم پیش‌بینی شده بیش از حد خواهد بود، ممنوع است. ماده ۸، استانداردهای تناسب و ضرورت نظامی را به استاندارد تجمعی سه‌گانه «گسترده، بلندمدت و شدید» می‌افزاید. همچنین برای واجد شرایط بودن مزیت نظامی، وصف «کلی» را افزوده است. علاوه بر این، هم فعل (فعل فیزیکی با ورود آسیب) و هم عنصر معنوی یعنی عمد و علم به ایراد آسیب ناشی از حمله باید به اثبات برسد.^{۳۶}

ماده ۸، جنایت علیه محیط‌زیست را به جای بند (الف) که شامل نقض شدید کنوانسیون‌های ژنو است، تحت بخش (ب) طبقه‌بندی می‌کند. در نتیجه، دولت‌ها وظیفه رسمی برای تعقیب این جنایات ندارند. همچنین ماده ۸(ب) فقط در مورد مخاصمات مسلحانه بین‌المللی اعمال می‌شود و در نتیجه شکاف قانونی موجود برای مخاصمات غیربین‌المللی همچنان باقی می‌ماند. علاوه بر این، حفاظت از محیط‌زیست به‌عنوان یکی از موارد نقض حقوق بین‌الملل بشردوستانه در ماده ۸(۲)(د) که در مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی اعمال می‌شود، فهرست نشده است. با این حال، این ماده از اموال فرهنگی و اموال دشمن حمایت می‌کند و از این جهت می‌توان گفت که محیط‌زیست تا حدی که عنصری از این کالاها یا اموال فرهنگی باشد، مورد حمایت و حفاظت قرار می‌گیرد.

برخی نظریه‌پردازان براین باورند که اساسنامه رم، نسبت به حمایت‌های ارائه‌شده در حقوق بشردوستانه قبلی، به‌ویژه پروتکل الحاقی اول که به‌عنوان «هنجار اولیه» در نظر گرفته شده بود،

36. First published in November (2009) by the United Nations Environment Programme (c) 2009, United Nations Environment programme, (UNEP), 29-30.

عقب‌نشینی کرده است؛ در حالی که اساسنامهٔ رم راهکار مستقیمی برای حفاظت از محیط‌زیست ارائه نمی‌کند؛ به‌ویژه در زمینهٔ مخاصمات مسلحانهٔ داخلی، راه‌های دیگری را برای رسیدگی به آسیب‌های وارده به محیط‌زیست طبیعی در ابعاد بین‌المللی و داخلی ترسیم می‌کند. به‌طور مثال، ممکن است آسیب‌های محیط‌زیستی عنصر مادی جرایم دیگر باشند؛ مثلاً آتش‌زدن جنگل، عنصر مادی برای جنایت جنگی یا جنایت علیه بشریت باشد. علاوه بر این، عواقب آسیب‌های محیط‌زیستی نیز ممکن است به‌عنوان عناصر مادی جرم در نظر گرفته شوند، مانند اقدام به آتش‌سوزی که منجر به جابه‌جایی اجباری جمعیت شود.

این ارتباط سببی در گذشته با موفقیت مورد استفاده قرار گرفت؛ به‌ویژه برای تعقیب تجاوز جنسی به‌عنوان اقدامات زمینه‌ای جنایت نسل‌زدایی (مانند پروندهٔ آکایسو توسط دادگاه کیفری بین‌المللی رواندا) یا شکنجه (در پرونده‌های مختلف یوگسلاوی). همچنین تخریب محیط‌زیست و کاهش منابع طبیعی می‌تواند مشمول دسته‌های مختلف جنایات مندرج در اساسنامهٔ رم، از جمله جنایات جنگی، جنایات علیه بشریت و نسل‌زدایی شود و مورد تعقیب قانونی قرار گیرد.

پرونده‌ای که در دیوان بین‌المللی کیفری علیه عمرالبشیر، رئیس‌جمهور سودان مطرح شد، استفاده از آسیب‌های محیط‌زیستی را به‌عنوان فعل زیربنایی جرم بین‌المللی بررسی کرده است. در میان اتهامات دیگر، دادستان دیوان کیفری بین‌المللی، عمرالبشیر را به نسل‌زدایی بر اساس بند (ج) مادهٔ ۶ به دلیل تحمیل عمدی شرایط زندگی به گروه‌های قومی خز، مسالیت و زاغوا متهم کرد. این شرایط زندگی برای تخریب و نابودی فیزیکی آن‌ها طرح‌ریزی شده و ناشی از تخریب شدید محیط‌زیست و تخلیهٔ منابع طبیعی بود. تضمین دسترسی کافی به آب، از دیرباز جزء ضروری راهبردهای معیشتی در دارفور بوده است و این پرونده به‌صراحت بیان می‌دارد که تخریب محیط‌زیست و محرومیت ناشی از آن، از جمله ابزارهای بقای جمعیت فعلی است که زمینه‌ساز جنایت نسل‌زدایی می‌شود و به این ترتیب، افزودهٔ مهمی به حقوق بین‌الملل کیفری به شمار می‌آید. «بوم‌زدایی» اصطلاحی است که اغلب برای توصیف شدیدترین شکل تخریب محیط‌زیست به کار می‌رود و مستلزم اعمال بیشترین مجازات بین‌المللی است. اساسنامهٔ رم که بر مبنای مقررات پیشین در حقوق بشردوستانه بنا شده، اولین جنایت جنگی طبیعت‌محور^{۳۷} را معرفی کرده است.^{۳۸} مادهٔ ۸(۲)(ب)(۴) اساسنامهٔ رم در چارچوب مخاصمات مسلحانهٔ بین‌المللی، «شروع عمدی حمله را با علم به اینکه چنین حمله‌ای باعث آسیب‌های گسترده، درازمدت و شدید به محیط‌زیست طبیعی خواهد شد، ممنوع و به‌وضوح، مقرراتی را در رابطه با مزیت نظامی مشخص و مستقیم پیش‌بینی کرده است.

37. Ecocentric War Crime

38. Violations of Arts 35(3) and 55(1) of Additional Protocol I are not listed as grave breaches, whereas the ENMOD Convention does not impose criminal liability in case of violation of its provisions.

بدون شک، معرفی جرایم جنگی برای مجازات آسیب به محیطزیست، ارزش نمادین زیادی دارد و در صدد است تا از یکپارچگی محیطزیست که یک منفعت اساسی در جریان مخاصمات مسلحانه است، حفاظت کند و نقض این منفعت را مستلزم شدیدترین مجازات، یعنی مسئولیت کیفری قلمداد نماید. با این حال، نظریه‌پردازان به محدودیت‌های ماده ۸(ب)(۴) نیز توجه کرده‌اند؛ به‌ویژه آستانه خسارت بالا، مبهم‌بودن اصطلاحات به‌کاررفته در آن، تکیه بر شاخص و استاندارد تناسب و عنصر ذهنی که مستلزم عمد و آگاهی است و صرفاً در چارچوب مخاصمات مسلحانه بین‌المللی کاربرد دارد.^{۳۹}

تحلیل ماده یادشده به تفهیم بیشتر این مسائل کمک می‌کند. اول، استناد به ماده ۸(ب)(۴) منوط به وقوع حمله‌ای است که با علم به اینکه موجب آسیب گسترده و بلندمدت به محیطزیست می‌شود، صورت گرفته باشد. اگرچه مفهوم «حمله» به یک اقدام جنگی محدود نمی‌شود، محدود به زمان و مکان خاصی است. از این رو نسبت به عبارت «روش‌ها و ابزار جنگ» در پروتکل الحاقی اول، محدودتر است و انعطاف‌پذیری کمتری دارد.^{۴۰} این سه شرط با هم هستند و هیچ تعریفی از اصطلاحات فوق و عناصر جرایم در اساسنامه رم وجود ندارد. کنوانسیون انمود از ادبیاتی مشابه استفاده کرده و تعریفی از این سه مفهوم ارائه می‌دهد. اما این تعاریف ظاهراً به زمینه خاص خود محدود می‌شوند.^{۴۱}

اقدامات مقدماتی پروتکل الحاقی اول کنوانسیون‌های ژنو ۱۹۴۹، «بلندمدت» را به‌عنوان آسیبی «که دهه‌ها طول می‌کشد» توصیف می‌کند اما در مورد معنای دقیق «گسترده» و «شدید»، مسکوت است.^{۴۲} دومین نکته این است که آسیب به محیطزیست طبیعی باید «به‌وضوح بیش از حد پیش‌بینی‌شده در رابطه با مزیت نظامی مشخص و مستقیم» باشد. این ماده، اصل تناسب را در ارتباط با مفهوم سنتی حق در جنگ^{۴۳} بازتولید می‌کند. با این حال، ماده ۸(ب)(۴) در مقایسه با حفاظت در برابر آسیب‌های محیطزیستی در پروتکل الحاقی اول، یک گام به عقب برمی‌دارد. این ماده، با اشاره به تناسب، عدم قطعیت را افزایش می‌دهد و مستلزم آن است که آسیب به محیطزیست طبیعی

39. Brian J Preston, "The Use of Restorative Justice for Environmental Crime". *Criminal Law Journal* 13(2011): 1-25.

40. Mark A. Drumbl, *Ibid*, 322.

41. Drumbl, Mark A. "International Human Rights, International Humanitarian Law, And Environmental Security: Can The International Criminal Court Bridge The Gaps?," *ILSA Journal of International & Comparative Law*: Vol. 6: Iss. 2, Article 5 (2000): 305-341

42. Lawrence, Jessica C., Heller, Kevin Jon. "The First Ecocentric Environmental War Crime: The Limits of Article 8(2)(b)(IV) of the Rome Statute", *Georgetown International Environmental Law Review*, (2007): 73.

43. Jus in Bello, Jus in Bello regulates the conduct of parties engaged in an armed conflict. IHL is synonymous with jus in Bello; it seeks to minimize suffering in armed conflicts, notably by protecting and assisting all victims of armed conflict to the greatest extent possible.

در رابطه با مزیت نظامی پیش‌بینی شده «به‌وضوح بیش از حد» (نه فقط بیش از حد) باشد.^{۴۴} سوم، از نظر عنصر معنوی، بند (۲) ماده ۸(ب)(۴) مستلزم آگاهی و قصد است که رفتار (راه‌اندازی حمله) باعث آسیب گسترده، درازمدت و شدید به محیط‌زیست خواهد شد و چنین آسیبی باید در رابطه با مزیت نظامی پیش‌بینی شده، نامتناسب^{۴۵} یا ناشی از رفتار سهل‌انگارانه، کورکورانه یا همراه با احتیاطی خارج از محدودهٔ هنجارهای عرفی باشد.^{۴۶} در نهایت، و شاید مهم‌تر از همه این است که حفاظت از محیط‌زیست طبیعی نه‌تنها محدود به مخاصمات مسلحانه، بلکه صرفاً مربوط به مخاصمات مسلحانهٔ بین‌المللی است. به دلیل محدودیت‌های موجود در ماده ۸(۲)(ب)(۴)، برای افزایش حفاظت از محیط‌زیست در برابر سوءرفتارها، طیف وسیعی از پیشنهادها توسط محققان ارائه شده است.^{۴۷}

رویکردهای محافظه‌کارانه‌تر ادعا می‌کنند که ممکن است جنایات جنگی موجود در مخاصمات مسلحانهٔ بین‌المللی و غیربین‌المللی برای تحمیل مسئولیت‌های عملی که به تخریب محیط‌زیست منجر می‌شوند، استفاده شود. این رویکرد، ارجحیت مقررات پذیرفته‌شده در قواعد مخاصمات مسلحانه را که پیش‌تر در مجامع کیفری بین‌المللی به آزمون گذاشته شده، یادآوری می‌کند. با این حال، مفسران دیگر معتقدند که چنین راه‌حلی برای رسیدگی به دغدغه‌های صرفاً طبیعت‌محور کافی نیست و بنابراین اصلاح ماده ۸(۲)(ب)(۴) را پیشنهاد می‌کنند.^{۴۸}

رویکرد سوم فراتر می‌رود و ایجاد طیف جدید از «جنایت علیه محیط‌زیست» را در حین مخاصمات مسلحانه برای مجازات تخریب محیط‌زیست طبیعی پیشنهاد می‌کند. دیدگاه نهایی و افراطی‌تر به دنبال جرم‌انگاری آسیب شدید محیط‌زیستی حتی خارج از مخاصمات مسلحانه است. راه‌حل دیگری که ممکن است با توجه به نگرانی‌های محیط‌زیستی در آینده الگو قرار گیرد، تعقیب جرایمی است که موجب تخریب محیط‌زیست می‌شود.^{۴۹} در چنین شرایطی، منافعی که نیازمند حفاظت کیفری هستند، نه‌تنها یکپارچگی محیط‌زیست، بلکه ارزش‌های بنیادین انسانی و ملاحظات محیط‌زیستی برای حفاظت مؤثر از این ارزش‌ها تلقی می‌شوند.

چنین رویکردی نه‌تنها عملی است، بلکه بر اساس سابقهٔ پروندهٔ آکایسو در موضوع تجاوز در

44. Matthew Gillett, "Environmental Damage and International Criminal Law", in S. Jodoin and M.C. Cordonier Segger (eds), *Sustainable Development, International Criminal Justice and Treaty Implementation* 73, at 83. (2013): 3-363.

45. Jessica C. Lawrence, Kevin Jon Heller, *Ibid.* 83.

46. Mark A. Drumbl, *Ibid.* 322.

47. Carl Bruch, "The Environmental Law of War, All's not Fair in (Civil) War: Criminal Liability for Environmental Damage in Internal Armed Conflict", 25 *Vermont Law Review* 695, at 718-719 (referring to provisions in the Rome Statute criminalizing attacks against civilian objects and destruction of enemy property not justified by military necessity, (2001).

48. Jessica C. Lawrence, Kevin Jon Heller, *Ibid.* 8.

49. Sébastien Jodoin, Protecting the Rights of Future Generations through Existing and New International Criminal Law', (in Jodoin and Cordonier Segger (Eds) 2013), *supra* 2013 note 21, 346.

دادگاه کیفری بین‌المللی رواندا به‌عنوان وسیله‌ای برای ارتکاب نسل‌زدایی در نظر گرفته شده است. به همین ترتیب، می‌توان «تخریب محیط‌زیست را به‌عنوان تسریع‌کننده نسل‌زدایی یا جنایت علیه بشریت تحت تعقیب قرار داد».^{۵۰} در رویه دیوان کیفری بین‌المللی نیز چنین سابقه‌ای وجود دارد. همان‌طور که یاد شد، در پرونده عمر البشیر، دادستان به دنبال دستگیری متهم نسل‌زدایی به دلیل تخریب «همه گروه‌های هدف»، وسایل و ابزار ادامه بقا و حیات، از جمله سمی کردن منابع آب، تخریب پمپ‌های آب، سرقت احشام، تخلیه شهرها و تصرف دارایی‌های خانگی روستاییان بود.^{۵۱} ممکن است تخریب محیط‌زیست، علاوه بر نسل‌زدایی، برای ارتکاب جنایات علیه بشریت، مانند نابودی، انتقال اجباری جمعیت، آزار و اذیت و سایر اعمال غیرانسانی استفاده شود.

آزار و شکنجه به‌عنوان «محرومیت عمدی و شدید از حقوق اساسی گروهی یا جمعی و برخلاف قواعد بین‌المللی» تعریف می‌شود. دیدگاهی وجود ندارد که کمبود منابع حیاتی، مانند عدم دسترسی به آب یا غذای پاک ناشی از تخریب شدید محیط‌زیست، نقض حقوق اساسی بشر باشد. در عین حال، وجود قصد در جنایت نسل‌زدایی، همان محدودیت اصلی اعمال این مقررات برای تحریم آسیب‌های محیط‌زیستی به‌عنوان وسیله‌ای برای ارتکاب جنایات علیه بشریت در عناصر مندرج در ماده ۷(۱)، یعنی وجود حمله نظام‌مند گسترده و احراز علم و آگاهی برای ارتکاب آن است.^{۵۲}

الف. دیدگاه‌های مختلف

کشورها و سازمان‌های بین‌المللی، بوم‌زدایی را با معیارها و رویکردهای متفاوتی تعریف می‌کنند. این تنوع در دیدگاه‌ها، بر یکپارچگی حقوقی تأثیر گذاشته و فرآیند تدوین قوانین جهانی را پیچیده می‌کند. دستیابی به تعریفی جهانی که همه دولت‌ها و نهادها بپذیرند، با مقاومت‌های سیاسی و حقوقی مواجه است.

ب. نقش سازمان‌های بین‌المللی

نهادهایی مانند دیوان کیفری بین‌المللی،^{۵۳} تلاش‌هایی برای تدوین چارچوب‌های حقوقی در این

۵۰. در این زمینه می‌توان به پرونده اعراب مرداب، گروهی از مسلمانان شیعه ساکن جنوب عراق اشاره کرد. آنان متحمل کشتارهای مستقیم و حملات غیرمستقیم، از جمله خشک‌شدن مرداب‌های بین‌النهرین شدند و زیست‌بومی را که هزاران سال در آن زندگی می‌کردند، از دست دادند. این رویدادها در نهایت منجر به مرگ و میر و اسکان اجباری آنان شد.

51. Public Redacted Version of the Prosecutor's Application under Article 58, Situation in Darfur (ICC-02/05-157-AnxA), Office of the Prosecutor, 14 July 2008, § 14.

52. Freeland, Steven. "Addressing the Intentional Destruction of the Environment during Warfare under the Rome Statute of the International Criminal Court", (PhD Thesis, Maastricht University, 2015).

53. International Criminal Court (ICC)

زمینه انجام داده‌اند، اما تأثیرگذاری و دامنه نفوذ آن‌ها محدود باقی مانده است. به‌عنوان نمونه، در موارد قطع غیرقانونی درختان، تعاریف مبهم از تخریب محیط‌زیستی باعث می‌شود که بسیاری از پرونده‌ها به نتیجه نرسند.

۲-۱. چالش‌های تعیین مسئولیت، تعقیب و اجرای مجازات

یکی دیگر از موانع اصلی، مشخص کردن مسئولیت کیفری و تعیین حوزه قضایی برای جرایم محیط‌زیستی است. از سوی دیگر، اجرای قوانین محیط‌زیستی و برقراری عدالت در این حوزه به دلیل ماهیت پیچیده و چندلایه جرایم، با چالش‌های زیادی همراه است.

از چالش‌های اصلی جرم‌انگاری بوم‌زدایی در اساسنامه رم، نبود سازوکارهای معین و مشخص در این رابطه است؛ لذا مشروعیت‌بخشیدن به چنین سازوکارهایی، منوط به معیارهای کشورهای تصویب‌کننده خواهد بود. همچنین تعقیب کیفری بوم‌زدایی با مفهوم ماده ۲۵ اساسنامه رم، یعنی دکترین مسئولیت کیفری فردی در تعارض است. تخریب محیط‌زیست اغلب در نتیجه اقدامات جمعی و توسط شرکت‌های بزرگ صورت می‌پذیرد و تعیین اینکه چه کسی باید در این شکل از تخریب، مسئول تلقی شود، مستلزم نوآوری بزرگی در عرصه قاعده‌سازی بین‌المللی خواهد بود.

علاوه بر این، آسیب‌های گسترده محیط‌زیستی معمولاً توسط سبب واحد به وقوع نمی‌پیوندد، بلکه مجموعه‌ای از عوامل و اسباب در ایجاد آن دخیل هستند. در نتیجه، احراز مجرمیت متهم، وظیفه خطیری را برای مقام تعقیب‌کننده به همراه دارد. این چالش‌ها علاوه بر ویژگی‌های متمایز موارد تحت رسیدگی در دیوان کیفری بین‌المللی، به برخی ویژگی‌های ذاتی نظام عدالت کیفری بین‌المللی مربوط می‌شود. قضاوت در مورد مسائل محیط‌زیستی، چالش‌های واقعی را به‌ویژه از نظر علیت و انتساب در پی دارد. از این رو تردیدهایی وجود دارد که آیا مفهوم مسئولیت کیفری فردی برای رویارویی با پدیده‌هایی که اغلب منشأ چندعاملی دارند یا ناشی از اقدامات جمعی (یا مجرمیت مشترک) هستند، مناسب است یا خیر.

در حالی که اکثر پژوهشگران به مقررات محدود در اساسنامه رم اشاره می‌کنند و معتقدند که هنجارهای جدیدی برای افزایش مسئولیت‌پذیری مورد نیاز است، نباید چالش‌های فراتر از محدودیت‌های قوانین ماهوی را نادیده گرفت.

الف. حوزه قضایی دولت‌ها

قوانین ملی در کشورهای مختلف تفاوت‌های بسیاری دارند که شناسایی مرجع رسیدگی به جرایم محیط‌زیستی فراملی را دشوار می‌کند. چالش دوم مربوط به فرآیند علیت یا چگونگی ایجاد ارتباط

میان قسمت خاصی از آسیب محیط‌زیستی با حلقهٔ ایجادگر آن است. محققان محیط‌زیست به پیچیدگی رابطهٔ علی فعل یا ترک فعل معین و پیامدهای زیان‌بار محیط‌زیستی آن در زمان صلح و جنگ توجه نموده‌اند. انتساب تخریب محیط‌زیستی در مخاصمات مسلحانه بسیار دشوار است، چرا که ایجاد آسیب خاص ممکن است نامشخص باشد یا توسط طرف‌های متخاصم به شدت مورد مناقشه قرار گیرد.

ب. ساختار شرکت‌ها و مسئولیت محدود

بسیاری از شرکت‌ها از ساختارهای حقوقی استفاده می‌کنند که مسئولیت قانونی را به شرکت‌های تابعه منتقل می‌کند. این ساختارها باعث می‌شوند که شرکت‌های مادر از تعقیب قضایی فرار کنند، حتی اگر مستقیماً مسئول تخریب محیط‌زیست باشند. به‌علاوه بسیاری از جرایم محیط‌زیستی به واسطهٔ شرکت‌های چندملیتی صورت می‌گیرد. اما تعقیب قانونی این شرکت‌ها به دلیل پیچیدگی ساختارهای حقوقی و مالی آن‌ها با موانع جدی روبه‌روست.

ج. هزینه‌های بالای تحقیقات و دادرسی

بررسی و تعقیب جرایم محیط‌زیستی معمولاً فرآیندی پرهزینه است. ممکن است پرونده‌هایی که حوزه‌های قضایی مختلف را دربرمی‌گیرند، میلیون‌ها دلار هزینه داشته باشند که بسیاری از دولت‌ها قادر به تأمین آن نیستند. این مسئله باعث می‌شود که تخریب محیط‌زیست، اغلب بدون تعقیب قانونی بماند.

د. دادگاه‌های بین‌المللی

این دادگاه‌ها به‌عنوان بستری برای محاکمهٔ مجرمان محیط‌زیستی مطرح می‌شوند اما اثربخشی آن‌ها تحت‌الشعاع موانع قانونی و سیاسی قرار دارد. علاوه بر این، ماهیت آسیب‌های محیط‌زیستی چالش‌هایی را برای تعقیب قانونی بازیگران تجاری به وجود می‌آورد، چرا که اغلب از نظر جغرافیایی از محل ارتکاب «جرم محیط‌زیستی» فاصله دارند. ممکن است تمام این موارد، دادگاه‌های داخلی را به یک اندازه دچار چالش کند اما این موضوع برای دادگاه‌های بین‌المللی که از صحنهٔ جرم فاصله دارند، جدی‌تری است.

هـ. مشکلات در جمع‌آوری شواهد

جرایم محیط‌زیستی اغلب فاقد شواهد مستقیم هستند و لذا به‌راحتی قابل اثبات نیستند. این مسئله

فرآیند تعقیب را پیچیده می‌کند. اولین چالش شکلی به اثبات حقایق و جمع‌آوری شواهد آسیب مربوط می‌شود زیرا «محیط‌زیست به خودی خود نمی‌تواند صحبت کند».

و. محدودیت منابع و ظرفیت (تحقیقاتی و کارشناسی)

بررسی چالش‌های اجرایی و حقوقی در جرم‌انگاری بوم‌زدایی، به‌ویژه در رابطه با صلاحیت بین‌المللی و هماهنگی بین کشورها برای اجرای قوانین است. یکی از چالش‌های اصلی در جرم‌انگاری بوم‌زدایی، تعیین صلاحیت و نحوه اجرایی کردن قوانین مربوطه است. اجرای موفقیت‌آمیز این قوانین نیازمند همکاری بین‌المللی و ایجاد نهادهای مؤثر برای نظارت و پیگیری مجرمان است. بسیاری از کشورها فاقد منابع و تخصص لازم برای تحقیق و تعقیب مؤثر در پرونده‌های محیط‌زیستی هستند.

ز. نیاز به همکاری بین‌المللی

اشتراک‌گذاری اطلاعات، تجربیات و منابع میان کشورها، عاملی کلیدی در موفقیت در تعقیب مجرمان محیط‌زیستی است.

ح. ماهیت فراملی جرایم محیط‌زیستی

جرایم محیط‌زیستی اغلب از مرزهای ملی فراتر می‌روند و این امر باعث پیچیدگی در اجرای قانون می‌شود. قوانین متفاوت در کشورهای مختلف، اجرای عدالت را دشوار می‌کند. در زنجیره‌های تأمین جهانی، تعیین اینکه کدام شرکت یا کشور مسئول آسیب محیط‌زیستی است، کار دشواری است.

ط. ضعف در اجرا و مجازات‌های ناکافی

مجازات‌های فعلی برای جرایم محیط‌زیستی اغلب آن قدر پایین است که نمی‌تواند بازدارندگی مؤثری ایجاد کند. ممکن است شرکت‌ها خطرات تعقیب قانونی را نسبت به سودهای احتمالی، ناچیز ارزیابی کنند.

جرم‌انگاری بوم‌زدایی به‌عنوان پاسخی حقوقی به بحران‌های محیط‌زیستی جهانی، با چالش‌های متعددی در ابعاد مختلف حقوقی، سیاسی و عملی مواجه است. تعریف دقیق این جرم و ایجاد معیارهای روشن برای شناسایی آن از نخستین موانع محسوب می‌شود. نبود اجماع بین‌المللی در تعیین چارچوب‌های قانونی، از جمله اختلافات بین نظام‌های حقوقی مختلف نیز اجرایی شدن این مفهوم را دشوار کرده است.

علاوه بر این، دغدغه‌های مربوط به حاکمیت ملی و تعارض میان توسعه اقتصادی و حفظ

محیط‌زیست، پذیرش گسترده جرم‌انگاری بوم‌زدایی را با مانع مواجه کرده است. در عرصه اثبات و دادرسی، پیچیدگی‌های علمی و فنی ناشی از ارزیابی خسارات محیط‌زیستی و نیت عاملان، چالش‌های بیشتری ایجاد می‌کند.

از سوی دیگر، نبود چارچوب بین‌المللی الزام‌آور، تلاش‌ها برای جرم‌انگاری بوم‌زدایی را به‌طور جدی محدود کرده است. این در حالی است که تعامل سازنده میان دولت‌ها، نهادهای بین‌المللی و جامعه علمی می‌تواند بستری مناسب برای پیشبرد این هدف فراهم کند.

در مجموع، موفقیت در جرم‌انگاری بوم‌زدایی نیازمند تعریفی جامع، سازوکارهای بین‌المللی قوی و هماهنگی میان ذی‌نفعان مختلف است تا از طریق آن بتوان به حفاظت مؤثر از زیست‌بوم‌های حیاتی جهان و نسل‌های آینده کمک کرد.

۲. چالش‌های سیاسی و اقتصادی

بوم‌زدایی معمولاً با منافع اقتصادی در ارتباط است و ممکن است بسیاری از کشورها در راستای حفظ منافع اقتصادی خود، از اجرای قوانین محیط‌زیستی در سطح ملی و بین‌المللی طفره روند. این در حالی است که ممکن است اقدامات برای جلوگیری از بوم‌زدایی باعث محدودیت‌های اقتصادی و توسعه‌ای برای برخی از کشورهای در حال توسعه شود.

۱-۲. چالش‌های سیاسی جرم‌انگاری بوم‌زدایی

بوم‌زدایی به‌عنوان یکی از شدیدترین تهدیدها برای محیط‌زیست جهانی، به تخریب گسترده و غیرقابل جبران زیست‌بوم‌ها توسط فعالیت‌های انسانی اشاره دارد. تلاش برای جرم‌انگاری بوم‌زدایی در سطح بین‌المللی با چالش‌های متعددی روبه‌روست که عمدتاً ریشه در مسائل سیاسی، حقوقی، اقتصادی و دیپلماتیک دارد.

الف. حاکمیت ملی و مقررات بین‌المللی

بسیاری از کشورها به حاکمیت ملی خود افتخار و از پذیرش مقررات بین‌المللی که سیاست‌های داخلی آن‌ها را نقض می‌کند، اجتناب می‌کنند. ترس از دست‌دادن کنترل بر منابع طبیعی نیز عامل دیگری است که مقاومت‌ها را تشدید می‌کند.

چالش‌هایی که جرم‌انگاری بوم‌زدایی با آن مواجه شده، در حقوق بین‌الملل غیرمعمول نیست. حقوق بین‌الملل تا حدی حاکمیت دولت‌ها را محدود می‌کند اما همه نظام‌های حقوقی بین‌المللی

در ازای آن تحلیل و راهکاری ارائه نمی‌کنند.^{۵۴} در مورد اول، هزینه‌های حاکمیتی برای دولت‌ها تا حد زیادی با منافع مادی همکاری بین‌المللی جبران می‌شود. در مقابل، حقوق بین‌الملل کیفری هزینه‌های بالایی دارد؛ این امکان را فراهم می‌کند که اتباع محاکمه و زندانی شوند و وعده ایجاد جامعه بین‌المللی صلح‌آمیزتر و عادلانه‌تر را می‌دهد. در نتیجه، جلب حمایت برای جرم‌انگاری هر رفتاری در حقوق بین‌الملل چالش‌برانگیز است زیرا مستلزم متقاعدکردن دولت‌ها نسبت به ارزش هنجاری آن عمل است. جرم‌انگاری بوم‌زدایی چالش خاصی ایجاد می‌کند زیرا رفتارهایی را ممنوع می‌کند که ممکن است از نظر اقتصادی برای دولت‌ها و شرکت‌ها مفید باشد؛ موضوعی که در طول تاریخ در موضوعات بین‌المللی نادیده گرفته شده است.

ب. تضاد منافع سیاسی

تلاش‌های شرکت‌های بزرگ برای اعمال نفوذ در صنایع مختلف، از جمله نفت، معدن و کشاورزی، اغلب بر تصمیم‌گیری‌های دولتی تأثیر می‌گذارد. این تلاش‌ها می‌توانند قوانین محیط‌زیستی را تغییر دهند یا اولویت‌های اقتصادی را بر نگرانی‌های محیط‌زیستی ترجیح دهند.

۲-۲. چالش‌های اقتصادی جرم‌انگاری بوم‌زدایی

سیاره زمین با بحرانی محیط‌زیستی روبه‌روست که عواقب آن برای اقتصاد جهانی نیز فاجعه‌بار خواهد بود. مطالعات نشان می‌دهد که آلودگی و تغییرات آب‌وهوایی می‌توانند تا سال ۲۰۵۰ نزدیک به ۲۳ تریلیون دلار به اقتصاد جهانی هزینه وارد کنند. در این میان، بوم‌زدایی به معنای تخریب عمدی و گسترده محیط‌زیست، به‌عنوان یکی از نگرانی‌های فوری مطرح شده است. اما علی‌رغم اهمیت آن، مسیر جرم‌انگاری بوم‌زدایی با موانع اقتصادی متعددی روبه‌روست که نیازمند تحلیل دقیق و ارائه راه‌حل‌های خلاقانه است.^{۵۵}

الف. قدرت اقتصادی صنایع آلاینده: نفوذ و وابستگی

صنایع آلاینده مانند سوخت‌های فسیلی، معدن و کشاورزی صنعتی از قدرت اقتصادی و سیاسی قابل توجهی برخوردارند. شرکت‌های این بخش‌ها اغلب از طریق اعمال نفوذ مؤثر، سیاست‌گذاری‌ها را به نفع خود شکل می‌دهند. در انتخابات گذشته ایالات متحده، صنعت سوخت‌های فسیلی حدود

54. Kenneth Anderson, "The Rise of International Criminal Law: Intended and Unintended Consequences," *The European Journal of International Law* 20, 2 (2009): 331-358.

55. Cusato, Eliana, Jones, Emily (2023). The 'Imbroglia' of Ecocide: A Political Economic Analysis, Forthcoming in: *Leiden Journal of International Law*, Amsterdam Center for International Law No.11 (2023): 1-28.

۱۸۱ میلیون دلار در پویش‌های سیاسی سرمایه‌گذاری کرد تا اصلاحات محیط‌زیستی را متوقف کند. این نفوذ گسترده باعث می‌شود که تلاش‌ها برای جرم‌انگاری بوم‌زدایی با مقاومت شدیدی مواجه شود.

ب. وابستگی اقتصادی به صنایع استخراجی

بسیاری از کشورها و مناطق به‌شدت به صنایع استخراجی متکی هستند. در نیجریه، صادرات نفت بیش از ۹۰ درصد درآمد ملی را تشکیل می‌دهد. این وابستگی اقتصادی، تضادی آشکار میان منافع اقتصادی کوتاه‌مدت و ضرورت‌های حفاظت محیط‌زیستی درازمدت ایجاد می‌کند.

ج. هزینه‌های انتقال به شیوه‌های پایدار

انتقال به شیوه‌های محیط‌زیستی پایدار، اغلب به دلیل هزینه‌های اولیه بالا، برای شرکت‌ها و دولت‌ها چالش‌برانگیز است. بسیاری از شرکت‌ها سرمایه‌گذاری در راه‌حل‌های سبز را تهدیدی برای سودآوری کوتاه‌مدت خود می‌بینند. در مقابل، مدافعان استدلال می‌کنند که مزایای بلندمدت این سرمایه‌گذاری‌ها بر هزینه‌های اولیه آن برتری دارد.

د. سود کوتاه‌مدت در مقابل پایداری بلندمدت

بسیاری از شرکت‌ها سودهای کوتاه‌مدت را بر پایداری محیط‌زیستی ترجیح می‌دهند، حتی اگر این انتخاب‌ها هزینه‌های بلندمدت هنگفتی به همراه داشته باشد. این رویکرد باعث تخریب محیط‌زیستی و تحمیل هزینه‌های بازسازی به جوامع محلی می‌شود.

نتیجه

وضعیت جنگل‌های آمازون به‌عنوان بزرگ‌ترین جنگل بارانی جهان نشان می‌دهد که فعالیت‌هایی مانند قطع درختان، کشاورزی صنعتی و استخراج معادن، پیامدهای زیانباری برای زیست‌بوم‌ها و اقلیم جهانی داشته است. این اقدامات نه تنها موجب نابودی گونه‌های گیاهی و جانوری می‌شود، بلکه اثرات منفی بر جوامع بومی و معیشت آنان دارد.

از سوی دیگر، تخریب صخره‌های مرجانی به دلیل تغییرات اقلیمی و آلودگی ناشی از صنایع دریایی، زیستگاه‌های دریایی را به خطر انداخته و تهدیدی برای زیست‌بوم‌های آبی به شمار می‌رود. انعکاس این موارد نشان‌دهنده اهمیت جرم‌انگاری بوم‌زدایی برای جلوگیری از این فجایع است. فناوری می‌تواند به‌عنوان ابزاری قدرتمند در پیشگیری و شناسایی بوم‌زدایی به کار گرفته شود.

تصاویر ماهواره‌ای و داده‌های به‌دست‌آمده از پهپادها امکان ردیابی تغییرات محیط‌زیستی را فراهم می‌کنند. هوش مصنوعی نیز قادر است الگوهای تخریب را شناسایی کرده و به تصمیم‌گیران هشدارهای لازم را ارائه دهد.

استفاده از سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی^{۵۶} در جنگل‌های آمازون توانسته است تغییرات در پوشش گیاهی را به‌صورت دقیق ثبت و به نهادهای نظارتی کمک کند. سرمایه‌گذاری در این حوزه می‌تواند اثربخشی قوانین مرتبط با جرم‌انگاری بوم‌زدایی را بهبود بخشد.

شرکت‌های بزرگ بین‌المللی اغلب در فعالیتهایی مانند استخراج نفت و گاز، معدن‌کاری و کشاورزی صنعتی نقش دارند که تأثیرات قابل‌توجهی بر محیط‌زیست دارند. عدم رعایت استانداردهای محیط‌زیستی از سوی این شرکت‌ها منجر به تشدید تخریب منابع طبیعی می‌شود.

برای مقابله با این مسئله، ایجاد سازوکارهایی مانند الزام به ارائه گزارش‌های شفاف محیط‌زیستی، اعمال جریمه‌های سنگین برای تخلفات و تشویق به سرمایه‌گذاری در طرح‌های پایدار، ضروری است. همچنین فشارهای جامعه مدنی و سازمان‌های غیرانتفاعی می‌توانند شرکت‌ها را به مسئولیت‌پذیری بیشتر تشویق کنند.

آموزش عمومی، نقش کلیدی در تغییر نگرش‌ها و تقویت آگاهی محیط‌زیستی ایفا می‌کند. بسیاری از جوامع به دلیل باورهای سنتی یا کمبود آگاهی، اهمیت حفاظت از محیط‌زیست را نادیده می‌گیرند.

اجرای برنامه‌های آموزشی در مدارس و جوامع محلی می‌تواند به افزایش آگاهی درباره پیامدهای بوم‌زدایی کمک کند. همچنین مشارکت رهبران مذهبی و فرهنگی در این فرآیند می‌تواند به تسریع پذیرش قوانین محیط‌زیستی کمک کند. برای نمونه، در برخی مناطق آفریقا، آموزش کشاورزان درباره روش‌های پایدار زراعت باعث کاهش فشار بر منابع طبیعی شده است.

معاهدات و کنوانسیون‌های بین‌المللی نظیر کنوانسیون تنوع زیستی^{۵۷} و توافقنامه پاریس، چارچوب‌هایی برای حفاظت از محیط‌زیست ارائه می‌دهند. با این حال، نقاط ضعفی همچون عدم الزام‌آوری کافی و نبود ابزارهای اجرایی قوی در این اسناد مشهود است.

ایجاد دادگاه بین‌المللی برای بررسی جرائم محیط‌زیستی یا تقویت نقش دیوان کیفری بین‌المللی^{۵۸} می‌تواند به جرم‌انگاری مؤثر بوم‌زدایی کمک کند. همچنین ایجاد استانداردهای جهانی با مشارکت همه کشورهای، به کاهش اختلافات حقوقی و تقویت همکاری‌های بین‌المللی کمک خواهد کرد.

56. Geographic Information System (GIS)

57. Convention on Biological Diversity (CBD)

58. International Criminal Court (ICC)

حفاظت از محیط‌زیست دارای ابعاد اخلاقی است که نباید نادیده گرفته شود. بوم‌زدایی تنها به تخریب منابع طبیعی محدود نمی‌شود، بلکه حقوق نسل‌های آینده برای بهره‌مندی از محیط‌زیست سالم را نیز به خطر می‌اندازد.

از دیدگاه اخلاقی، جوامع و دولت‌ها موظف‌اند مسئولیت‌های محیط‌زیستی خود را در قبال زمین و سایر موجودات زنده به عهده بگیرند. ارتقای این رویکرد اخلاقی در سیاست‌گذاری‌ها می‌تواند به تدوین قوانین جامع‌تر و تأثیرگذارتر منجر شود.

جرمانگاری بوم‌زدایی مستلزم همکاری گسترده میان کشورها، نهادهای بین‌المللی، شرکت‌های خصوصی و جامعه مدنی است. برای دستیابی به این هدف باید از تمامی ابزارهای موجود، از فناوری‌های نوین گرفته تا آموزش عمومی و تدوین استانداردهای حقوقی استفاده شود. تنها از طریق این رویکرد چندجانبه می‌توان امیدوار بود که بوم‌زدایی به‌عنوان جرم جدی شناخته شود و اثرات مخرب آن بر محیط‌زیست کاهش یابد.

منابع:

- Articles

1. Anderson, Kenneth. "The Rise of International Criminal Law: Intended and Unintended Consequences." *The European Journal of International Law* 20, no. 2 (2009).
2. Arias, F. V., and A. K. Reinefeld. "50 Years of the Proposed Crime of Ecocide: Challenges Regarding its Definition and Possible Answers." *International Criminal Law Review* (2024).
3. Bertram, D. A. "Towards an International Crime of Ecocide." (2024).
4. Branch, Adam, and Liana Minkova. "Ecocide, the Anthropocene, and the International Criminal Court." *Ethics & International Affairs* (2023).
5. Preston, Brian J. "The Use of Restorative Justice for Environmental Crime." *Criminal Law Journal* 35 (2011).
6. Bruch, Carl. "The Environmental Law of War, All's not Fair in (Civil) War: Criminal Liability for Environmental Damage in Internal Armed Conflict." *Vermont Law Review* 25 (2001).
7. Bosio, E. "The Environmental Protection Under International Criminal Law: The New Crime of Ecocide." (2023).
8. Crook, M., D. Short, and N. South. "Ecocide, Genocide, Capitalism, and Colonialism: Consequences for Indigenous Peoples and Global Ecosystem Environments." (2018).
9. Cusato, Eliana, and Emily Jones. "The 'Imbroglia' of Ecocide: A Political Economic Analysis." *Leiden Journal of International Law* (2023).
10. Drumbl, Mark A. "International Human Rights, International Humanitarian Law and Environmental Security, Can the International Criminal Court Bridge the Gaps?" *ILSA Journal of International & Comparative Law* 6 (2000).
11. Duthel, H. "The Jurisdiction of the ICC: Scope and Challenges: An Analysis of the ICC's Competencies and the Challenges Arising from its International Role." (2024).
12. Freeland, Steven. "Addressing the Intentional Destruction of the Environment during Warfare under the Rome Statute of the International Criminal Court." (2015).
13. Gauger, Anja, Mai Pouye Rabatel-Fernel, Louise Kulbicki, Damien Short, and Polly Higgins. "The Ecocide Project: Ecocide Is the Missing 5th Crime Against Peace." (2013).
14. Gillett, M. "Prosecuting Environmental Harm Before the International Criminal Court." (2022).
15. Khan, Asif, Shaukat Hussain Bhatti, and Abid Shah. "An Overview of Individual Criminal Liability for the Crime of Aggression." *Liberal Arts and Social Sciences International Journal (LASSIJ)* 5, no. 1 (2021).

16. Killean, Rachel, and Elizabeth Newton. "From Ecocide to Ecocentrism: Conceptualizing Environmental Victimhood at the International Criminal Court." *International Review of Victimology* (2024).
17. Lawrence, Jessica C., and Kevin Jon Heller. "The First Ecocentric Environmental War Crime: The Limits of Article 8(2) (b) (IV) of the Rome Statute." *Georgetown International Environmental Law Review* 20 (2007).
18. Gillett, Matthew. "Environmental Damage and International Criminal Law." (2013).
19. Minkova, L. G. "The Fifth International Crime: Reflections on the Definition of 'Ecocide'." *Journal of Genocide Research* (2023).
20. Milaninia, Nema, and Jelena Aparac. "Climate Change Litigation before the International Criminal Court: Prospects in Theory and Practice." (2021).
21. Palarczyk, D. "Ecocide before the International Criminal Court: Simplicity Is Better Than Elaborate Embellishment." *Criminal Law Forum* (2023).
22. Schneider, M. "... need for an international crime of ecocide and what are the comparative strengths and weaknesses of using ecocide in the context of the ICC to establish legal ...".
23. Jodoin, Sébastien. "Protecting the Rights of Future Generations through Existing and New International Criminal Law." (2013).
24. Short, Damien. "Cultural Genocide and Indigenous Peoples: A Sociological Approach." *The International Journal of Human Rights* 14, no. 6 (2010).
25. Tanwar, Parth, and Jaispriya Poply. "Global Offences and International Law: A Comprehensive Analysis of War Crimes, Crimes against Humanity, Genocide, and Crimes of Aggression." (2024).

- Cases/ Documents

1. A/CN.4/466. Thirteenth report on the Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of mankind, by Mr. Doudou Thiam, Special Rapporteur, Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind (Part II) – including the draft statute for an international criminal court Extract from the Yearbook of the International Law Commission: 1995, vol. II(1) p. 35, para. 8.
2. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. 1948, see <http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2078/volume-78-I-1021-English.pdf> last accessed 16/07/12.
3. First published in November (2009) by the United Nations Environment Programme (c) 2009, United Nations Environment programme, (UNEP), 29-30.
4. Public Redacted Version of the Prosecutor's Application under Article 58, Situation in Darfur (ICC-02/05-157-AnxA), Office of the Prosecutor, 14 July 2008, § 14.

-
5. Rome Statute of the International Criminal Court 17 July 1998 (last amended 2010).
  6. Violations of Arts 35(3) and 55(1) of Additional Protocol I are not listed as grave breaches, whereas the ENMOD Convention does not impose criminal liability in case of violation of its provisions.
  7. Yearbook of the International Law Commission, (1986) Yearbook of the ILC, 1986, Vol. II, Pt. 2, p. 46, para. 96.